

Az első székelyföldi katolikus népszámlálás

(Szalainai István bosnyák ferences jelentése 1638-ból)

Szalainai István¹ bosnyák obszerváns ferences szerzetes, az erdélyi misszió prefektusa és apostoli (pápai) vizitátor 1638 elején végzett egyházlátogatást a székely székekben. Minden egyes meglátogatott plébániánál feljegyezte a plébános nevét, rövid jellemzést adott róla, és azt is feltüntette, hogy hány házas férfi tartozik a plébániához, ezenkívül beszámolt a hívek hiedelméről, erkölcséről, házasodási szokásairól is. Rövid, tömör jelentése a 17. századi Erdély demográfiájának, egyház- és művelődéstörténetének egyaránt rendkívül becses forrása, ám eddig szinte teljesen elkerülte a magyar történetírás figyelmét.² A jelentés jegyzőkönyve a *Hitterjesztés Szent Kongregációja* (latin nevén *Sacra Congregazione de Propaganda Fide*) római levéltárában az egyik vegyes iratokat tartalmazó kötetben maradt fenn.³

A tridenti zsinat óta a Szentszék a katolicizmus számára visszahódítandó területeken apostoli, azaz közvetlenül a pápa által kinevezett vizitátorok útján tájékozó-

1 A boszniai Tuzla kolostorából származott, Tuzla latin neve pedig az ottani sóbányák miatt *Salinae* volt. Eredetileg nyilván Stjepan Tuzlanskinak hívták, így azonban nem találkozunk vele a forrásokban, olaszul Stefano da Salinának, latinul Stephanus de Salinisnak nevezték. Ugyanezekben az években a magyarországi ferenceseknél tanult egy másik, szintén Szalainai István nevű, fiatalabb bosnyák ferences szerzetes. Archivio storico di Sacra Congregazione de Propaganda Fide, Roma (= APF), SOCG Vol. 30. Fol. 337. Itt mondok hálás köszönetet Tüdösné Simon Kinga (Bukarest), Solcan Sarolta (Bukarest), Fazekas István (Bécs) és Borsodi Csaba (Bp.) baráti tanácsaiért.

2 Tudomásom szerint jelzetét csak *Jakab Antal: Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században*. Kolozsvár, 1944. (Erdélyi tudományos füzetek [= Etf] 172.) 10. (14. jz.) idézte, de mivel témáját a jelentés éppen csak érintette, nem foglalkozott vele. Nem kizárt, hogy *Galla Ferenc* egyháztörténész, aki az 1930-as években igen hosszan dolgozott a Hitterjesztés Szent Kongregációja levéltárában, ismerte ezt az iratot, ám amikor Szalainai egyházlátogatásáról szintén az erdélyi püspökség betöltése kapcsán megemlékezett, csak *Karácsonyi János* és *Boros Fortunát* összefoglaló munkáira hivatkozott. *Galla Ferenc*: Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye. Nötter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Szerk. Angyal Pál, Baranyay Jusztin, Móra Mihály. Bp. 1941. (Klny.) 17–18.; *Karácsonyi János*: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon. II. Bp. 1924. 413–438.; *Boros Fortunát*: Az erdélyi ferencrendiek. Cluj–Kolozsvár, 1927. 64–92. Vö. *Galla Ferenc*: A csíksomlyói ferencrendi kolostor viszonyságai Bethlen Gábor idején. A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve. IV. 1934. 283–302.; *Boros Fortunát*: A csíksomlyói harminckét confrater. Cluj–Kolozsvár, 1923. 31–39.; *Paulus Győrffy*: Ortus, progressus ... provinciae Transylvaniae. Csíksomlyó, 1737.; *Szabó György Piusz*: Ferencrendiek a magyar történelemben. Bp. 1921. 104–124.; *Bíró Vencel*: Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus. Cluj–Kolozsvár, 1929. 3–21.; *Boros Fortunát*: Az első erdélyi törvénykönyv és a katolicizmus. Cluj–Kolozsvár, 1930. 15–20.

3 APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 250–251/v.

dott a hívek helyzetéről, a katolikus térítés feladatairól és lehetőségeiről. Már a Magyarország területére küldött első pápai vizitátor, Raguzai Bonifác be akarta járni Erdélyt, de még mielőtt erdélyi földre léphetett volna, 1582 elején Temesváron meghalt.⁴ Róma terveiben azóta szerepelt egy erdélyi apostoli vizitáció, és amikor 1622-ben megalakult a katolikus missziók munkáját világszerte összefogó és irányító bíborostanács, a Hitterjesztés Szent Kongregációja, célkitűzései között előkelő helyet foglalt el Erdély, különösen pedig a székelyföldi összefüggő katolikus tömb vizitálása.⁵

Bár Erdélyben a katolikus vallás a négy bevett vallás egyike volt, az itteni katolikusoknak valóban igen nagy szükségük volt a segítségre. A fejedelemségben 1601 óta nem élt katolikus püspök, alig akadt szerzetes, nagyon kevés volt a katolikus plébános és ezek a jobbára nős és igen tudatlan papok sem feleltek meg a tridentinai zsinat után újjászerveződött egyház igényeinek.

A még Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem által – Rudolf császár egyetértésével – 1597-ben erdélyi püspökké kinevezett Naprághy Demeter egri kanonok 1600-ban a szentszéki megerősítést is elnyerte, ám mire Rómából a kinevező bullát megkaphatta volna, az erdélyi polgárháború újabb fordulata nyomán el kellett menekülnie a fejedelemségből, s bár az erdélyi püspöki címét megtartotta, többé nem térhetett vissza az egyházmegyéjébe.⁶ Naprághy Demeter esetében – először és utoljára – a császár mint a főkegyúri jogokat gyakorló magyar király, az erdélyi fejedelem és a pápa egyezsége jutott ugyanazon személy kinevezésében. Naprághy száműzetése után azonban mind a három hatalmi központ: Bécs, Róma és Gyulafehérvár más-más módon akarta megoldani az erdélyi katolikus püspökség problémáját. A magyar király a 17. század folyamán az erdélyi (és ugyanígy a váradi) püspökségre is kinevezett királyi magyarországi papokat, akiket azonban a fejedelmek nem engedtek be Erdélybe, és emiatt a pápa nem erősítette meg őket püspöki tisztükben, azaz számukra az erdélyi püspökség éppúgy csak címét jelentett, mint a török hódoltság területén fekvő egyházmegyék püspökségei.

A Szentszék viszont egy székely származású, tehát az erdélyi viszonyokat jól ismerő ferences szerzetest küldött egy szendrői, azaz *nem erdélyi* püspöki címmel a fe-

4 Tóth István György: Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581–1582). Történelmi Szemle (= TSz) 1997. 447–472.

5 Erdély és a Hitterjesztés Szent Kongregációja kapcsolatára: Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707). Ed. István György Tóth. Róma–Bp. 1994. 11–28. és 237–277. Még a Kongregáció megalakulása előtt, 1591-ben azt jelentette Rómába Báthory András bíboros, a későbbi tragikus sorsú erdélyi fejedelem, hogy Csíkszékben a nemeseken kívül 15 740 lélek lakik, és a Székelyföldön sok nős plébános él. *Veszely Károl*: Erdélyi egyháztörténeti adatok. Kolozsvár, 1860. 301–309. Báthory kardinális lengyel földről akart ferences misszionáriusokat Erdélybe küldeni, és azt javasolta, hogy egy, a csíksomlyói kolostorban lakó ferences szerzetes legyen az itteni püspök – javaslataiból a következő század folyamán sok minden megvalósult.

6 *Temesvári János*: Erdély választott püspökei. Szamosújvár, 1913. 7–16.; *Fraknoi Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal, III. Bp. 1903. 346–352.; *Jenei Ferenc*: Az utolsó magyar humanista főpap: Náprági Demeter. Irodalomtörténeti Közlemények 1965. 141–143.; *Benda Kálmán*: Bocskai István. Bp. 1993. 75–87.; *Hierarchia catholica medii et recentioris aevii*. IV. Ed. Patritius Gauchat. Monasterii 1935. 341.

jedelemségbe.⁷ A Csíkszékből, Mádéfalváról származó Szentandrassy Csíky István obszerváns ferences szerzetes misszionáriusként Erdélyben és Moldvában térített, majd Karánsebesen volt misszionárius, innen a Bocskai-szabadságharc viharai elől a helybeli raguzai kereskedők segítségével menekült Rómába, ahol a pápa 1606-ban címzetes szendrői püspökké nevezte ki. Szentandrassy ezután Erdély mint püspök nélküli terület apostoli adminisztrátoraként érkezett a fejedelemségbe, ahol 1608-ban Gyergyószentmiklóson egyházmegyei zsinatot is tartott. Szentandrassy tehát – bár nem volt erdélyi püspök – mint a papszentelés, bérmálás stb. püspöki hatalmával rendelkező, felszentelt püspök Erdélyre vonatkozó kormányzói megbízást kapott, és így jött a Székelyföldre. (A most közölt jelentés készítője, Szalainai István három évtizeddel később hasonlóképpen akarta megoldani az erdélyi püspökség fogas kérdését, és végül Szalainai egyházlátogatásának hűségese társa, tolmácsa és írno-ka, Damokos Kázmér ferences szerzetes 1668-ban a görögországi Koron címzetes püspökeként erdélyi apostoli vikáriusként valóban ilyen bonyolultnak tűnő, ám praktikus megoldással lett titokban Erdély főpásztor.) Szentandrassy István azonban nem sokáig gyakorolhatta püspöki jogkörét, mert a Báthory Gábor elleni, főleg a katolikus urak által szőtt 1610. évi összeesküvés miatt el kellett menekülnie Erdélyből. 1618-ban azután űrá, Róma korábbi kiszemeltjére esett Bécs választása is: ekkor II. Mátyás király Szentandrassyt erdélyi püspökké nevezte ki, ez azonban csak cím maradt, mert míg korábban Szentandrassyt maga a Szentszék küldte (nem erdélyi püspökként) Erdélybe, a királytól kapott kinevezését a pápa nem erősítette meg. Szentandrassy, amíg nem volt erdélyi püspök, éveket tölthetett Erdélyben, de miután erdélyi püspök lett, már nem tehette be lábát a fejedelemségbe. Erdélynek a császár által kinevezett következő püspöke, Hosszútóthy László szepesi prépost szintén csak akkor jutott el, 1646-ban, királyi követként Erdélybe, amikor már másfél évtizede nem viselte az erdélyi püspöki címet.⁸

A császár ezután az erdélyi születésű Simándi István csornai prépostot nevezte ki erdélyi püspöknek, de ő csak igen rövid időre tudta megvetni a lábát a fejedelemségben.⁹ Simándi, amint megkapta kinevezését a királytól, nem várva Róma jóváhagyására, 1634-ben Erdélybe ment és a papságot egyházmegyei zsinatra hívta össze, a székelyföldi plébánosok azonban elszántan ellenálltak neki. Ebben csak kisebb szerepe lehetett annak, hogy Simándi pápai megerősítés nélkül nem számított igazi püspöknek, fontosabb lehetett, hogy a székelyföldi, jórészt nős papok nem akartak püspöki ellenőrzés alatt élni.¹⁰ A székely plébánosok ezért a református fejedelem-

7 *Temesvári J.*: i. m. 27–33.; *Uő*: Csíkmádéfalvi Szentandrassy István erdélyi püspök. Kolozsvár, 1912.; APF SOCG Vol. 67. Fol. 49. 166.

8 Hosszútóthyra: *Temesvári J.*: Erdély i. m. 23.; *Szilágyi Sándor*: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Bp. 1875. 359.; *Pirhalla Márton*: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899. 343–361.; *Bunyitay Vince*: A váradai püspökök a száműzetés s az újjáalapítás korában (1566–1780). Debrecen, 1935. 111–115.; APF SOCG Vol. 57. Fol. 294.

9 *Galla Ferenc*: Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai. Bp. 1940. 177–186.; *Uő*: Simándi i. m. 18–19.; *Fraknói Vilmos*: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bp. 1895. 333–342.

10 A Székelyföld nagyon távol volt Nagyszombattól, az esztergomi érsek székhelyétől, nehéz volt onnan tájékozódni. Pázmány Péter 1637. febr. 6-án Rómába, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának

hez, I. Rákóczi Györgyhez fordultak, aki – nyilván örömmel véve a pápista vallásúak belső ellentéteit, és a császár emberét látva Simándiban – rövid úton elűzte a püspököt. Simándi a továbbiakban az erdélyi határtól igencsak távoli Csornán élt, és bár pápai megerősítés híján ehhez sem volt joga – mint erre a Hitterjesztés Szent Kongregációja figyelmeztette is a bosnyák ferencset –, a most közölt jelentés szerzőjét, Szalainai Istvánt erdélyi vikáriusává nevezte ki.¹¹

Bécs és Róma nem tudott megegyezni arról, hogy ki az illetékes abban, hogy Erdélybe katolikus püspököt nevezzen ki, intézkedett azonban Gyulafehérvár – Bethlen Gábor 1618-ban generális vikáriusi címmel az erdélyi katolikusok élére Fejérdi Márton szepesi kanonokot állította, aki ezután – bár nem lévén püspök, természetesen nem szentelhetett papokat – püspöki joghatósággal kormányozta az elárvult erdélyi egyházmegyét.¹² Egyházjogi szempontból több mint furcsa, hogy egy világi fejedelem, aki ráadásul református is, nevezzen ki katolikus püspöki vikáriust, ez a megoldás mégis jónak és időtállóknak bizonyult. Szalainai István, akít előbb a száműzött Simándi püspök már kinevezett vikáriusává, azután I. Rákóczi György fejedelemtől is elnyerte ugyanezt a tisztséget.¹³

Nemcsak a püspök hiányzott azonban az erdélyi katolikus egyházból, de nőtlennek megmaradt, képzett papok is alig voltak, és szinte eltűnt a szerzetesség is. A jezsuitákat az erdélyi országgyűlés száműzte, bár világi papnak álcázva, néhány jezsuita ekkor is térített a fejedelemségben.¹⁴ A magyarországi szalvatoriánus obszerváns ferences rendtartományhoz tartozó csíksomlyói kolostor azonban, amely a közép-korban virágzó erdélyi szerzetesség egyetlen, a reformáció után is fentmaradt intézménye volt, 1620 körül szinte elárvult, a szerzetesek kihaltak belőle.¹⁵

küldött levelében neheztelve állapította meg, hogy Szalainai nem írt neki az erdélyi ügyekről, így a nagy távolság (becslése szerint húsznapnyi lovaglót) miatt nem is tud felügyelni Szalainai missziójára. Pázmánynak valóban nem lehettek pontos információi a Székelyföldről, mert úgy gondolta, hogy ott mindössze 8 vagy 10 plébános élt. APF SOCG Vol. 79. Fol. 184. Kiadása: Petri Card. Pázmány Archiepiscopi Strigoniensis epistolae ineditae. Harminckilenc kiadatlan Pázmány-level. Kiad. Dr. Galla Ferenc. Vác, 1936. 114.

11 *Jakab A.*: i. m. 8–11. APF SOCG Vol. 81. Fol. 89. Simándi István azért, hogy saját püspöki kinevezésének ügyét előmozdítsa, túlzásoktól sem visszariadva írta le az erdélyi állapotokat, 1630-ban pl. attól óvta a Kongregációt, hogy a katolikus vallást gyökerestül kiirtják, és Erdély hamarosan újabb Anglia lesz („in alteram Angliam redigetur”), azaz fehér folt a katolicizmus térképén. APF SOCG Vol. 219. Fol. 414.

12 *Veszely K.*: i. m. 333–334.

13 1642-ben I. Rákóczi György „elcsapta” Szalainait, mint erdélyi püspöki vikáriust (APF SOCG Vol. 408. Fol. 194.), később azonban az erdélyi katolikus urak nyomására ismét visszahelyezte méltóságába.

14 *Relationes i. m. 250–251.*; *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. II.* Ed. Ladislaus Lukács. Romae 1982. 311., 324., 371.; *Violeta Barbu*: Rezidentele Iezuite din prima jumătate secolului al XVII-lea în vestul Transilvaniei strategii misionare. Verbum (Bukarest), 1995–1996. 279–283.

15 *Magyar Ferences Levéltár (Bp.)*, Stefanita rendtartomány iratai, 1. doboz, *Inquisitionales literae circa dilapidationem bonorum conventus. 1624.* Vö. Uo. 1631. ápr. 8. A katolikus urak 1624-ben a havasalföldi Tírgovište kolostorából hívtak egy kréti származású konventuális ferences szerzetest, azért, hogy a csíksomlyói kolostor ne álljon üresen. Ő 1626-ig maradt, majd a kolostor számára provinciája, a magyarországi szalvatoriánus rendtartomány küldött a királyi Magyarországról magyar ferences-

Az erdélyi katolikus egyház ebben a nagyon nehéz helyzetében is számíthatott azonban az erdélyi katolikus urak nagy hatalmú csoportjára. A Kovacsóczy, Petki, Kornis, Apor, Lázár, Haller, Mikes, Bálintffy, Tholdalaghy, Erdélyi, Jósika, Wesselényi, Sulyok stb. családok tagjai ugyanis megmaradtak a római hiten, és a református fejedelmek alatt is igen fontos (kancellári, kincstartói, tanácsosi, követi, főkapitányi) tisztségeket töltöttek be.¹⁶ Ezek a nemesurak aktívan támogatták a katolikus vallás ügyét, nem túlzás ebben az időben Erdélyben egy katolikus nemesúri lobbiról beszélni, mely azután 1640-től – amikor I. Rákóczi György az erdélyi vikárius jelölésének jogát a katolikus nemesuraknak és a plébánosoknak engedte át – *status catholicus* néven hivatalosan is megszerveződött mint az erdélyi katolikusok képviselője.¹⁷

Az erdélyi katolikus urak, látva a papok és szerzetesek hiányát, a bosnyák ferences rendtartománytól kértek papokat, mondván, hogy ők, ha magyarul nem is tudnak, misét mondhatnak, kiszolgáltatók a szentségeket, és latin prédikációjukat¹⁸ a nemesek megértik, azaz: elsősorban saját udvari papjaikként akarták alkalmazni őket. Bosznia Erdélytől elég messze van, de a bosnyák ferencesek a 16. század vége óta fokozatosan kiterjesztették a missziójukat a magyarországi török hódoltság délszlávok lakta déli és keleti részeire is. A bosnyák ferenceseknek 1626 óta a jórészt délszláv anyanyelvű katolikusok által lakott Temesközben, a török hódoltságnak az erdélyi fejedelemség határához legközelebb fekvő részén, Krassóvárbán volt egy kicsiny, de nagyon aktív missziójuk; ennek kapcsolatait az erdélyi katolikus urakkal az is mutatta, hogy itt öltözött be ferencesnek egy előkelő székelyföldi familia sarja, Kun Szeráfin.¹⁹ 1630 elején, a Bethlen Gábor halálát és Brandenburgi Katalin katolizálását követő rövid, a

ket. APF SOCG Vol. 82. Fol. 215.; *Relationes* i. m. 295–297.; Fekete könyv. Az erdélyi ferences kuszatódia története. Szerk. Madas Edit. Szeged, 1991. 40–43. Vö. *Endes Miklós*: Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Bp. 1994. (reprint) 143–151.

16 Felsorolásukat, tisztségeiket ld. *Relationes* i. m. 249–251. Rövid életrajzaikat ld. Erdélyi katolikus nagyok. Szerk. Bíró Vencel, Boros Fortunát. Kolozsvár, 1941.; *Bíró Vencel*: Gróf Apor István. Bp. 1927.

17 *Bochkor Mihály*: Az erdélyi katolikus autonómia. Kolozsvár, 1911. 105–106. és 167. A katolikus urak tisztségeire: *Trócsányi Zsolt*: Erdély központi kormányzata 1540–1690. Bp. 1980. 22–45. és 356. A *status catholicus*ra: *Boga Alajos*: Az erdélyi római katolikus státus múltja és jelene. Cluj, 1923. passim.; *Endes Miklós*: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története. Bp. 1935. 239–255.; *Boros Fortunát*: A protestáns fejedelmek kora. In: Az erdélyi katholicizmus múltja és jelene. Dicsőszentmárton, 1925. 61–82.; *Tóth István György*: Bethlen Gábor mókás temetési menete (Francisci András pálos szerzetes levele 1630-ból). TSz 1997. 123–129.

18 *Tóth István György*: A latin mint beszélt nyelv Magyarországon a 17–18. században. In: In memoriam Barta Gábor. Szerk. Lengvári István. Pécs, 1996. 345–346. további példákkal a latinul térítő misszionáriusokra.

19 Kun Szeráfinról a Szalmai István jelentéséhez mellékelte egyik iraton igen érdekes feljegyzést olvashatunk. A Hitterjesztés Szent Kongregációja titkára, Francesco Ingoli a lap hátára, mintegy jegyzetként felírta: „Fra Serafino Cun figlio del signor conte Cotardo [= Gotthárd] de Goegey [= Gyógy] minore osservante s'e fatto Calvinista. Nativo di Transilvania.” (APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 255/v.) Ezt minden bizonnyal a Szalmai jelentését a Kongregációban bemutató Loparai István mondta el Ingolinak, pedig Kun Szeráfinat Leone da Modica 1635-ben még mint (magyar)újfalui plébánost említette. A ferences szerzetes vallásváltoztatására más adatot nem találtam, de a továbbiakban valóban nem hallunk felőle. *György József* ezért úgy gondolta, hogy visszatért a hazájába,

katolikusoknak kedvező zűrzavaros időszakban, az erdélyi katolikus urak hívására Szalainai István három társával együtt világi ruhában a Temesközből Erdélybe jött. Már szerzetesi öltözékben köszöntötték viszont a bosnyák ferencesek ünnepélyes gyulafehérvári bevonulásakor az új erdélyi fejedelmet, a református I. Rákóczi Györgyöt, aki reálpolitikai megfontolásokból amúgy is jóindulatúan viszonyult a katolikusokhoz. Rákóczi így uralma kezdetén már Erdélyben találta a bosnyák barátokat, és 1632-ben védlevelet is adott Szalainainak, aki a katolikus vallást és a szerzetességet korlátozó erdélyi országgyűlési határozatok ellenére a fejedelemségben maradhatott.²⁰ A négy bosnyák ferences közül kettő²¹ hamarosan elhagyta Erdélyt, visszatértek rendtartományukba, Szalainai azonban a Hitterjesztés Szent Kongregációjától missziós felhatalmazást kapott. Szalainai és társa, Loparai István előbb támogatóik, az erdélyi katolikus urak kastélyaiban udvari papként szolgáltak, majd 1636-ban a marosszéki Mikházán, Tholdalaghy Mihály birtoka mellett szerény kis kolostort építettek, amely egyben a Tholdalaghyak családi sírboltjául is szolgált.²²

A Hitterjesztés Szent Kongregációja azonban nemcsak délnyugatról, a török hódoltságból akart misszionáriusokat juttatni Erdélybe, hanem északról, a királyi Magyarországról is; ők a ferences rend másik nagy ágához, a konventuálisokhoz tartoztak. A 17. század elején Felső-Magyarországon is igen nagy volt a hiány katolikus papokban és szerzetesekben. Ezért az itteni katolikus főurak a közeli lengyel földről hívtak ott térítő olasz konventuális ferences szerzeteseket, a Pethő család pedig a lengyel határ közelében fekvő zempléni Sztropkón kolostort alapított. A Hitterjesztés Szent Kongregációja a felső-magyarországi katolikus térítés bázisául jelölte ki ezt a szerény kis kolostort, és Vincenzo Pinieri da Montefalisco (későbbi polignanói püspök) személyében egy olasz konventuális ferencest nevezett ki magyarországi és egyben a reménybeli erdélyi misszió prefektusává.²³ Pinieri olasz ferencesekkel térített a környéken, Erdélybe azonban – ahol címe szerint az egyébként nem létező misszió prefektusa volt – éppen úgy nem jutott el, mint később hasonló titulust viselő utódai. Pinierit a felvidéki és az erdélyi misszióprefektusi tisztségében a magyar

Boszniába, de ez alighanem tévedés, hiszen Kun Szeráfin székely volt, nem pedig bosnyák. (György József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Kolozsvár, 1930. 279., 372.)

20 *Veszely K.*: i. m. 341–344.; APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 257/r–v.; APF SOCG Vol. 408. Fol. 195.

21 Szarajevói Marián és Pozsegai Illés.

22 *Relationes* i. m. 249–250., 295–297.

23 *Relationes* i. m. 46–50.; *Franciscus Monay*: De provincia Hungarica ordinis fratrum minorum conventualium memoriae historicae. Romae, 1953. 12–19.; *Eva Kowalská*: Kláštor františkánov na Slovensku a národnostný problém v 17.–18. storočí. Slovenský národopis 1993. 304–312. A konventuális ferences rend lengyel provinciája a 16. században a reformáció hatására mély válságba került, a 17. század elején azonban megerősödött, és a megnövekedett számú kolostorok miatt 1625-ben a provinciát kettéválasztották lengyelországi és oroszországi rendtartományokra (ez utóbbi alatt Volhíniát és Podóliát értették). Archivum generale ordinis fratrum minorum conventualium, Convento Santi Apostoli, Roma, prov. Polonia S/XXIII/A–1. C., D., E.; *Kamil Kantak*: Franciszkanie Polscy. II. Kraków, 1938. 148–150.; Pinieri összefoglaló jelentése: APF SOCG Vol. 219. Fol. 437–444. Kiadása: *István György Tóth* Un missionario italiano in Ungheria ai tempi dei turchi. In: *Annuario. Studi e documenti italo-ungheresi*. Accademia d’Ungheria in Roma. Ed. József Pál. Roma, 1997. 201–218.

határhoz közeli Krosno kolostorába való lengyel Benedikt Radzinski követte. Radzinskit a Hitterjesztés Szent Kongregációja határozott hangon felszólította a székelyföldi katolikusok vizitálására, és e célból a bécsi nunciuson keresztül tetemes útiköltséget is kiutalt neki. A Kongregáció 1633 januárjában részletes utasítással látta el Radzinskit, akinek nemcsak azt kellett volna kiderítenie, hogy milyen nyelven beszélnek a székelyek, hanem arra is parancsot kapott, hogy jegyezze fel a papok neveit, erkölcsét is, és minden egyes plébánián számolja meg a lelkeket.²⁴ Radzinski ezután szinte minden Rómába írt levelében úgy szólt a székelyföldi egyházlátogatásról, mint ami most már valóban küszöbön áll, ám hol a pestisre, hol a háborús viszonyokra hivatkozva folyton halogatta az indulást, és végül 1637. február 9-én úgy halt meg, hogy meg sem kezdte Erdély vizitálását.²⁵ Misszióostársa, az olasz Francesco Leone da Modica²⁶ konventuális ferences azonban több sikerrel járt.

Francesco Leone Modicából, ebből a szicíliai kisvárosból származott. 1634 augusztusának elején jött Itáliából²⁷ Felső-Magyarországra, az itteni konventuális ferences misszióba. Magyarul nem tudott, ezért latinul prédikált, gyóntatott, térített. A misszió prefektusa, Benedikt Radzinski Erdélybe küldte, így 1634 novemberében már az erdélyi határon fekvő fontos királyi várból, Szatmárból írt a Kongregációnak, majd erdélyi területre lépett. 1635 nyarán a katolikus váradi kapitány, Kornis Zsigmond támogatását élvezve Váradon térített. Ezután járta be a Székelyföldet, vagy legalábbis annak egy részét. 1636 szeptemberében Szalainai misszióostársa, Loparai István Rómában arról biztosította a Kongregációt, hogy Leone da Modica valóban járt Erdélyben, és jelentést is készített. Ez azonban csak 1638 nyarán jutott el a Kongregációhoz, feltételezésem szerint azért, mert – érdemeit kidomborítandó – a jelentést Leone saját maga akarta Rómába vinni, a missziós tevékenységéről szóló igazolásokkal együtt.²⁸ Leone da Modica részletes és pontos beszámolója volt a leg-

24 APF Istruzioni SC, Vol. 1. (kötetszám nélküli első kötet: Istruzioni diverse 1623–1638.) Fol. 185/v.–186., 197.; APF SC Lettere volgari Vol. 15. Fol. 14., Litterae latinae Vol. 9. Fol. 71.

25 APF SOCG Vol. 75. Fol. 216., Vol. 77. Fol. 210., 212. Vol. 79. Fol. 190. Igaz, 1635 tavaszán Radzinski, mint a Kongregációnak megírta, „bement” Erdélybe, de a megyéspüspök tiltakozása miatt hamarosan visszafordult. Ez a tiltakozó azonban az egi püspök volt, Radzinski tehát csak Erdély északi határvidékén járhatott. APF SOCG Vol. 78. Fol. 214.

26 Leone da Modica sikeres egyházlátogatása elkerülte még a római Hitterjesztés Szent Kongregációja levéltárának legalaposabb ismerője, *Galla Ferenc* figyelmét is, aki úgy gondolta, hogy a felső-magyarországi olasz konventuális misszionáriusok „csak áltatták magukat” az erdélyi misszió reményével, nem sikerült bejutniuk a fejedelemségbe. *Galla F.*: Simándi i. m. 17.

27 1634. aug. 8-án Leone da Modica még a Rómától északra fekvő Monté dell’Olmóból írt a Kongregációnak: APF SOCG Vol. 9. Fol. 303., de novemberben már Szatmáron van: SOCG Vol. 77. Fol. 180., 208., Vol. 78. Fol. 99., 214. Az ekkor spanyol uralom alatt álló Szicília konventuális ferencesei aktívan részt vettek a közép-európai missziókban, a későbbi szicíliai provinciális, Fra Filippo d’Alcara az elsők között tudósította a Kongregációt a hódoltsági katolikusokról. *Relationes* i. m. 41–44.; *Philippus Cagliona a Melita*: *Almae Siciliensis provinciae ordinis minorum conventualium Sancti Francisci manifestationes novissimae*. Venetiae, 1644. 33., 87–88.

28 APF SOCG Vol. 80. Fol. 307. 311/v., SOCG Vol. 219. Fol. 424. Loparai István jelentése, a Kongregáció 1636. szept. 23-i ülése tárgyalta. Francesco Ingoli, a Kongregáció titkára 1638. aug. 21-i levelében köszönte meg Francesco Leone da Modica jelentését. Alig akarta azonban elhinni, amit a

alaposabb tájékoztatás az erdélyi katolicizmus helyzetéről, amit a Kongregáció addig kapott.²⁹ Az olasz szerzetes azonban csak a plébániákat számolta meg, a híveket nem. Részletesen leírta viszont az erdélyi városokat, vármegyéket, székely székeket, az itteni – számára meghökkentően tarkának tűnő – vallási és nyelvi viszonyokat, összeírta az erdélyi papokat és szerzeteseket, majd – jól mutatva, hogy milyen fontos volt ez az erdélyi katolicizmus védelme szempontjából – alapos áttekintést adott az erdélyi katolikus urakról.

Leone da Modica jelentését tehát a Hitterjesztés Szent Kongregációja még nem kapta meg, amikor a Kongregáció prefektusa (elnöke), VIII. Orbán pápa testvére, Antonio Barberini bíboros 1636. október elsején megbízta Szalainai Istvánt, hogy apostoli vizitátorként végezze el az oly régóta esedékes erdélyi egyházlátogatást. A bíboros levele lassan ért el az erdélyi hegyek közé: Szalainai több mint egy évvel később, 1637. november 19-én kapta kézhez a parancsot, hogy vizitálja a Székelyföldet, és ennek érdekében rögvest a legfőbb támogatóihoz, az erdélyi katolikus urakhoz fordult.

A székelyföldi házas papok ugyanis érthető módon nagy ellenállással fogadták az egyházfegyelmet helyreállítani akaró, és ráadásul idegen ferences szerzetest, ezért Szalainai csak a pártfogói, a katolikus erdélyi urak segítségével vizitálhatott. Kornis Zsigmond váradi főkapitány, Leone da Modica korábbi pártfogója, Haller István kükküllői és Erdélyi István tordai főispánok és Tholdalaghy Mihály³⁰ portai követ és marosi főkapitány 1637. december 17-én kelt levelükben szigorú büntetést is kilátásba helyezve felszólították a székelyföldi plébánosokat, hogy segítsék a vizitátort az egyházlátogatásban. Szalainai minden bizonnyal még a télen nekivágott a hegyeknek, mert miután öt székely székben ötvennyolc plébániát bejárt, május 4-re már be is fejezte az egyházlátogatást.³¹

Szalainai ugyan – az Erdélyben térítő bosnyák ferencesek közül szinte egyedülként – élete folyamán elég jól megtanult magyarul, de tudása ekkor még nyilván nem volt elég egy alapos egyházlátogatáshoz, ezért magyar tolmácsra volt szüksége. Szerencsére éppen ebben az időben érkezett a mikházi kolostor közelében fekvő faluba, Szovátára a legnagyobb pályát bejárt erdélyi misszionárius, Damokos Kázmér.³² Damokos, aki évtizedekkel később erdélyi kusztosz, továbbá koroni püspöki és apostoli vikáriusi címmel Erdély titkos főpásztora lett, ekkor még csak pap sem volt. A székelyföldi ferences tanult ember létére is csak laikus segítőtestvérként szol-

vizitátortól az erdélyi nős papokról megtudott, így felszólította, hogy írja meg: az erdélyi plébánosok a keleti egyház szokása szerint megnősülnek-e, vagy csak ágyasokat tartanak feleség módjára. APF Lettere volgari Vol. 18. Fol. 90/v.

29 Jelentése: APF SOCG Vol. 219. Fol. 407–410/v. Kiadásai: *Andrei Veress: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei ?i ??rii-Rom?ne?ti. X. Bucure?ti, 1938. 28–32. és Relations i. m. 247–257.*

30 Tholdalaghy Mihály politikai súlyára jellemző, hogy 1638-ban ő elnökölt az erdélyi országgyűlésen. SOCG Vol. 218. Fol. 414. Vö. *Salomon Ferenc: Két magyar diplomata a tizenhetedik századból. Bp. 1884.* (Tholdalaghy Mihály és Tassi Gáspár követségi naplói 1627-ből.)

31 APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 253–256.

32 Szalainai 1639. márc. 23-án Mikházán kelt levelében azt írta, hogy Damokos mintegy egy éve van vele. APF SOCG Vol. 81. Fol. 261. Vö. Szalainai 1638. júl. 5-i levelét: Uo. Fol. 263.

gálhatott, mert az egyik uja csonkasága miatt a kánonjog szerint nem lehetett miséspappá szentelni, mert akkor torz ujjával fogta volna meg a szentelt ostyát. A királyi Magyarországon a mariánus rendtartományban szolgáló fiatalember (a csíksomlyói kolostor a szalvatoriánus provinciáé volt) székely rokonai meglátogatására és egyben megtérítésére érkezett. Örömmel csatlakozott azonban a bosnyák rendtársához (akivel minden bizonnal latinul értették meg egymást), elkísérte Szalinait mint tolmácsa és titkára a vizitáló körútra – a most közölt jelentést ugyan Szalinai írta alá, de a szöveget végig Damokos Kázmér írta.

A fegyelmező, ellenőrző előjáró látogatása ritkán vált ki örömet, de Szalinai útja a szokásosnál is erősebb ellenállásba ütközött. Jól mutatják ezt a csíki főesperesnek, Árkosi Mihálynak 1638. március 13-án a többi csíki plébánoshoz intézett sorai, amelyeket nyílt ajánlólevélnek szánt „ez levélmutató barát atyánk” számára. Ebből fény derül a vizitáció részleteire is: a bosnyák ferencset Arkosi, mint főesperes vezette be Csíkszékbe. „Én az szék híre nélkül el nem bocsátám az páterekre vizitálni, hanem az széknek primáriusait megtalálám, ... mert ő kegyelmek kenyerét esszük és az széknek kápláni, lelki pásztorai vagyunk.” Csíkszék előjárói megengedték Szalinai egyházlátogatását, és szállást és ételmezt is biztosítottak számára, mert a vizitátornak „mi papok semmi élést ... és szállást sem adunk” – szögezte le sietve az esperes. Az, hogy Csíkszék engedélyezte az egyházlátogatást, szemmel látható csalódottsággal töltötte el Árkosit, aki ennek az ellenkezőjét remélte: „Én – az szék ellen – magyarázta a plébánostársainak – nem tehettem egyebet, hanem megnyitottuk az templum ajtaját és a pap deák háza ajtaját, és megengedtük, hogy vizitáljon itt mi közöttünk.” A nős plébánosok szemmel láthatóan igencsak tartottak az egyházlátogatástól: „Senkit nem háborgatott” Szalinai, írta az esperes *a vizitátor kezébe adott ajánlólevelében*, bár „nem tudjuk, mi vagyon elméjében ez után való üdöre, ... hittet kötelezi magát, hogy az ecclesiának parancsolatja szerént jár el az vizitálásban, de soha senkinek gyalázatjára, sem kárvallására nem ügyekszik”.³³

Ebben a reményében azonban az esperesnek később keservesen csalódnia kellett, mert Szalinai éppen róla írta az egyik legsötétebb jellemzést Rómába: Árkosi Mihály – olvashatjuk a jelentésében – bár sohasem volt házas, sok fiat és leányt nemzett, és ezenfelül sohasem akart gyónni: még amikor halálosnak hitt betegségben volt, akkor sem volt hajlandó a gyónásra, hanem összehívta a „lotyóit” (*meretrices*), azokra hagyta a kincseit, írta Szalinai a rövidre fogott sorokon is átsütő haraggal. Igaz, Szalinai megelégedett azzal, hogy Rómában „feljelentette” a nős plébánosokat – arra, hogy egyházi fenyítéssel sújtsa őket, az adott erőviszonyok mellett egyelőre még nem gondolhatott.

Szalinai jelentése igen részletes és nagyon riasztó képet rajzol a székelyföldi papságról.

33 APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 258. Szalinai jelentését és a kísérőiratokat Loparai István bosnyák ferences, Szalinai társa a misszióban, vitte Rómába, számára Szalinai a biztonság kedvéért a latinul írt levelek hátára délszláv nyelven, boszniai cirill betűkkel (bosančinával) feltüntette a tartalmat: A papok története, Seredei Ivan (Szeredey János), Jezsuiták. (Elolvásásukat Zorán Velagícának köszönöm.) Szalinai halála után a Hitterjesztés Szent Kongregációja 1654. ápr. 14-én Damokos Kázmért nevezte ki a misszió prefektusának. APF FV Vol. 6. Fol. 41.

A székelyföldi plébánosok 1638-ban

Székek a plébániának	Csík	Gyergyó	Maros	Udvarhely	Háromszék	Összesen
nőtlen plébánosa van	4	1	1	1	2	9
a plébános nő, ágyast tart vagy gyerekei vannak	6	–	1	1	9	17
botrányos életű papja van	1	2	–	1	–	4
van papja, nem tudni, nős-e	5	–	–	–	–	–
nincs papja	3	1	2	11	6	23
Plébániák száma	19	4	4	14	17	58

A székelyföldi 58 plébánia közül mindössze kilencnek (15%) volt nőtlen plébánosa. 17 plébános élt házasságban, tartott ágyast, vagy voltak gyerekei, és feltehető, hogy a botrányos életűnek minősített további négy plébános is nemcsak részeges, hanem parázna is lehetett. 21 katolikus pap tehát, az összes székelyföldi katolikus plébános 60%-a olyan életet élt, amely kiáltó ellentétben volt a tridenti zsinat előírásával. Ezek között a nő és ágyas papok között két egykori szerzetes is akadt, a szentkátolnai plébánosról, Oláh Miklósról tudjuk, hogy korábban a csíksomlyói kolostorban volt ferences barát, míg a nős baróti plébánosról, Rotary István egykori szerzetesről – akit 1642-ben Szalinali börtönbe záratott, kiváltva ezzel a fejedelem, I. Rákóczi György haragját³⁴ – ezt csak feltételezzük.

Csíkszékben, mint láttuk, a papok vezetőjének, Árkosi Mihály esperesnek is több szeretője és gyereke volt, hasonlóképpen a csíkszentmiklósi plébánosnak sem volt soha felesége, de sok gyermeket nemzett. Négy másik csíki plébános a „szakácsnéjával” élt, akiktől fiaik és leányaik születtek. A háromszéki plébánosok közül Szentmiklósi János katolikus pap léte már a harmadik (!) feleségével lakott, és a papok között még özvegyek is akadtak, mint pl. a hodosi és az esztelneki plébános.³⁵ A polyáni és a bodolai plébánosokat Szalinali nyilvános bigámistáknak nevezte, azaz feltehetően élt még a feleségük előző férje, ezt a vizitátor az említett baróti plébánosról, Rotary Istvánról világosan meg is mondja: „más férfi feleségét vette nőül, és most is valósággal azzal él”. Más plébánosok nemcsak nők voltak, de vérfertőzőek is, mert saját közeli rokonukat vették feleségül. Ezek a nők, bigámista és özvegy plébánosok azonban minden bizonnyal *meg is házasodtak a katolikus egyház szertartása szerint*, ezért nevezi őket Szalinali házásoknak. Erre az első pillantásra joggal meglepőnek tűnő lépésre a székelyföldi papok többféleképpen is vetemedtek. Mint Szalinali leírta, a székelyföldi plébánosok, kihasználván azt, hogy Erdélynek nem volt katolikus püspöke, már nők emberként a szomszédos Moldvába mentek, hogy ott a bákói püspökök³⁶ szenteljék fel őket. Itt házas voltukat eltitkolva megtévesztették a

34 APF SOCG Vol. 408. Fol. 192–195.

35 Ez utóbbi öregember lehetett, megvakult, és Szalinali egyetlen kivételként még a nevét sem említi, nyilván nem volt már alkalmas a papi teendőik ellátására.

36 Moldvai csángó-magyar okmánytár. Szerk. Benda Kálmán, összáll. Benda Kálmán, Jászay Gabriella, Kenéz Győző, Tóth István György. Bp. 1989. 191–194.

püspököket – akik a lengyel szerzetesek közül kerültek ki –, de a vizitátor olyan plébánost is talált, aki a bákói püspököt pénzért vette rá arra, hogy nős ember létére pappá szentelje. A már felszentelt székelyföldi plébánosok pedig egymást eskették meg, a katolikus egyház szertartása szerint, de az egyház előírásaira fittyet hányva – mint Szalinai leírta, egyszerűen közölték a híveikkel, hogy nekik lehet feleségük. Bizonyosak lehetünk abban, hogy azok, akiket a vizitátor nősnek mond, valóban felvették a katolikus házasság szentségét, ugyanis Szalinai több olyan plébánosról is szólt, akik csak *ágyasságban* éltek.³⁷ Az említett Szépvízi János hodosi plébánosnak pedig meghalt a „törvényes” felesége és most az attól született gyermekével és egy szolgálólánnyal élt együtt, azaz Szalinai világosan megkülönböztette a plébános „hites” feleségét a későbbi szeretőjétől. Nem volt házas az a Vasma Bálint sem, aki a „lotyójával” együtt Tatárországba, a Tatárföld és Moldva határán fekvő magyar faluba, Csöböröcsökre szökött. Itt öt évig lakott, nyilván az ottani magyarok papjaként, majd visszatért a Székelyföldre, és együtt élt a szeretőjével mint szárazpataki plébános.³⁸

Székelyföldön ekkor több plébános is bigámista volt, azaz a férje életében vezetett oltár elé egy asszonyt, érthető tehát, ha a székely nép is követte ezt a gyakorlatot. „Nincs falu, ahol ne lenne számos bigámista”, panaszkodott Szalinai a jelentésében, minden székely faluban élnek olyan férfiak, akiknek két, sőt három felesége is életben van. Szalinai a jelentéséhez iratokat is mellékelte az ilyen „válás utáni” házasságokról, amelyeket a helyi közvélemény szemmel láthatóan teljesen törvényesnek ítélt.³⁹ A kisebbségi helyzetben lévő katolikus vallás tehetetlen volt ez ellen a gyakorlat ellen, hiszen, írja Szalinai, a házasulandók könnyen más vallásra térhetnének át, nyilván református lelkészek vagy ortodox pópák adták volna össze őket.

Az esperesek, írta Szalinai, semmivel sem jobbak az egyszerű papoknál, mert szimóniában vétkesek: míg a papi jövedelmeket a hívőktől kemény kézzel, a világi

37 Ezek egyike, Czomortáni Péter ménásági plébános, 1618-ban csíksomlyói plébános volt, ám feltehetően miután a csíksomlyói ferences kolostor ismét erőre kapott, a szakácsnő-ágyast tartó plébánosnak a kolostor tőzsomszédságából egy másik csíki plébániára kellett mennie. APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 163/v. (Petrus Chymortani parochus Sanctorum Petri et Pauli in Somlío).

38 Csöböröcsökre: *Benda Kálmán*: Csöböröcsök. Egy tatárországi magyar falu története a 16–18. században. Századok 1985. 895–915., a papokra, licenciátusokra: i. m. 906–907., Vasma Bálint személye azonban eddig ismeretlen volt. A licenciátusokra: *Georg Köhl*: Laienseelsorger. Die Lizenziaten in Ungarn. Trierer Theologische Zeitschrift 1982. 241–248.; *Koloman Juhász*: Laien im Dienst der Seelsorge während der Türkenherrschaft in Ungarn. Ein Beitrag zur Geschichte der Seelsorge. Münster, 1960. passim.; *Tóth István György*: Diákok (licenciátusok) a moldvai csángó magyar művelődésben a XVII. században. In: *Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században*. Szerk. Zombori István. Szeged. 1988. 139–147.

39 1607-ben kelt négy remetei székely tanúsítványa arról, hogy Remetei Székely Lukács többször küldte őket a feleségéhez, Margithoz (aki nyilván mással élt), „hogy hiti [= férje] mellé haza hínók, mi egynéhányszor hittuk, sőt intettük is, és az asszony azt mondta, hogy ő soha nem jó, ha ezerszer hivatja is, sőt mi előttünk szabadságot is adott, hogy valamikor meg akar házasodni, ő felőle szabadon megházasodik”, azaz a feleség felbontottnak tekintette a házasságukat, a bosnyák ferences nem kis megbotránkozására. Egy másik remetei katolikus, Literati Balázs feleségét pedig a férje életében Senczi György oláhfalvi plébános összeeskette egy másik férfival, és erről Szalinainak tanúsítványt is adott, mondván, hogy ő Fejér Miklós vikárius engedélye alapján cselekedett. APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 254., 259.

hatalom segítségét is igénybe véve behajtják, a plébánosok bűneit pénzért eltűrik.⁴⁰ Ez nem is meglepő, hiszen mivel erdélyi püspök nem volt, az esperesek nem felülről kaptak megbízatást a tisztségükre, hanem – a protestáns egyházak szokásait idéző módon – az esperesi kerület, azaz a székely szék papjai (sőt velük együtt még a kántorok és az iskolamesterek is⁴¹) választották őket, így azután, ha akarták volna, sem léphettek volna fel kemény kézzel a nős plébánosok ellen. Szalainai a jelentésében fel sem tüntette az espereseket – alighanem azért nem, mert a fentiek alapján nem tekintette őket a papok méltó vezetőinek. Leone da Modica jelentéséből azonban három esperes nevét ismerjük, ám az a jellemzésük, amit Szalainai adott róluk, csak az egyikük, az említett Árkosi Mihály csíki esperes esetében támasztja alá a vizitátor le-sújtó ítéletét. A másik két esperes: a háromszéki papok vezetője, Gelencei Péter torjai plébános, és Udvarhelyszék mindössze három plébánosának előjárója, Székelyudvarhely mezőváros papja, Forró Péter ugyanis nőtlenek voltak.⁴²

Mivel Leone és Szalainai egyházlátogatásai között csak rövid idő, alig három év telt el, érthető, ha a papok körében a két névsorban csak kevés változást találunk. Szalainai 16 csíki plébánost sorolt fel, ezek közül tíz egyértelműen azonosítható a Leone da Modica jelentésében szereplőkkel. Mivel ebben a korban a vezetéknevek még nem rögzültek szilárdan, az azonos keresztnévek alapján további négy csíki pap esetében az eltérő vezetéknevek ellenére nagyon valószínűnek tűnik, hogy ugyanazt a papot találta a plébánián előbb Leone da Modica, majd pedig Szalainai is.⁴³ A Szalainai jelentésében szereplő három gyergyói papból viszont csak az egyiket, Kászoni Péter esperest sorolta fel Leone da Modica is.⁴⁴ Udvarhelyszékben mindössze három plébános működött, közülük kettőt, Forró Péter esperest és Szenczi Györgyöt (ez utóbbit Georgius Pap néven) mindkét jelentésben megtaláljuk,

40 Szalainai jelentéséből az is kiderül, hogy a Székelyföldön eddig is többször volt egyházlátogatás, ezt azonban nem a püspök (hiszen ilyen nem volt), nem is külső vizitátor végezte, hanem az esperesek paptársaikkal, sok lóval és szolgálóval, nagy költséggel bejárták a plébániákat, megterhelve a hívőket, ám ettől az egyházi élet nem javult – sejtethető, hogy pl. Árkosi Mihály esperes nem feddte meg a hozzá hasonló módon vétkes paptársait. Így pl. Gelencei Kozma Péter háromszéki esperes 1635. febr. 13-án kapott engedélyt I. Rákóczi György fejedelemtől, hogy Háromszék plébániáit vizitálja. Milley János Jézus-társasági szerzetes jelentései az 1648–1653. évekről. Erdélyi Országgyűlési Em-lékek. (= EOE) XIX. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1896. 487–489.

41 *Veszély K.*: i. m. 306–309. 1673-ban Damokos Kázmér szüntette meg ezt a gyakorlatot.

42 Szentléleki Forró Péter már 1620 körül esperesként adott ki egy oklevelet Fejér Miklós erdélyi vikárius generállal együtt. *Veszély K.*: i. m. 335., 385.

43 Siket Imre=Süket Imre, Gelerd János=Geler Pap, Barlogh Péter=Bartocz Péter, Francze Máté=Franczi Máté, Becze János=Beke János, Bartho Balázs=Bartko Balázs, Árkosi Mihály=Árkosi Miklós – a magyar Mihály és Miklós keresztnéveket a külföldiek e korban gyakran összekeverték, mivel ismerjük Árkosi Mihály saját kezű aláírását, Szalainai jelentése ismét megbízhatóbbnak bizonyult Leone da Modica beszámolójánál. Székely Máté minden bizonnyal azonos Kis-asszonyi Mátéval. További négy, Leone da Modica által felsorolt csíki pap, Ménasági Miklós, Caspar Péter, Nagy János és Ádám Péter nagy valószínűséggel – ha nem is bizonyossággal – azonosítható a Szalainainál más vezeték-, de azonos keresztnévvel említett pappal, csak Szentmihályi Györgyöt nem találjuk Szalainai jelentésében.

44 Leone da Modica jelentésében Csomortáni Péter és Izsák János csíki papok mint gyergyói plébánosok szerepelnek, az olasz ferences szemmel láthatóan nehezen igazodott ki a székely székek határai között, hiszen a gyergyói plébániákat hol a háromszéki, hol pedig a csíki esperességhez sorolta.

Szalinainál viszont nincs szó „Dömötör nős papról”, míg Leone da Modica nem tud a szintén nős Monyasydy Ferencről. Mint ez a jelentéséből világosan kiderül, Háromszéket Leone da Modica sokkal kevésbé ismerte, mint a csíki falvakat. Háromszéket az olasz szerzetes valószínűleg nem is vizitálta, mert ezt az itteni nős plébánosok megakadályozták. Nem meglepő, ha ezek után Leone da Modica mindössze nyolc háromszéki papról írt, valószínűleg róluk is csak másoktól hallott, közülük Gelenczei⁴⁵ Péter esperes mellett mindössze Dávid „korábban nős” papot tudjuk bizonyosan azonosítani a Szalinainál említett polyáni plébánossal, Huszty Dáviddal. Különös viszont, hogy ellentétben Leone da Modica jelentésével, a bosnyák ferences nem említette meg a háromszéki papok között Ferenczi György későbbi erdélyi vikáriust.⁴⁶

Azon, hogy a Leone jelentésében feltüntetett egyik gyergyói papot Szalainai István 1638-ban már nem találta meg, aligha csodálkozhatunk – Bellinus Pál ugyanis a püspök, tehát felügyelet nélküli vidékeken kóborló katolikus papok igazi megtestesítője volt. A hódoltság határán, Mezőkeresztesen született, majd a grazi egyetemen tanult, de innen verekedésért hamarosan elbocsátották. Sajat elbeszélése szerint ezután a török hódoltságban működött, ahol az egyik pasától szenvedett üldöztetést. Mindenhonnan menekülnie kellett, hogy azután pár évvel Szalainai egyházlátogatása után, 1643-ban már a moldvai Jászvásár papjaként találjuk. Itt a vajdai udvar embe-reivel verekedett össze, ezért tovább vezetett az útja a tatárföldi magyar faluba, Csöböröcsökbe, onnan pedig tovább kóborolt Lengyelországba – érthető, ha gyergyószéki plébániáján sem sokáig volt maradása.⁴⁷

Az igazi különbség a két ferences szerzetes egyházlátogatási jelentése között azonban nem a plébánosok neveiben volt. Szalainai István egyházlátogatása során faluról falura bejárta a Székelyföldet, és útjáról igen alapos és részletes beszámolót készített. Az a benyomásunk azonban, amelyet a jelentése alapján alakítanánk ki a székelyföldi katolicizmusról, igencsak hamis lenne, a bosnyák ferences ugyanis a legfontosabb kérdéstről egyetlen szót sem ejtett: nem szólt arról, hogy ki törődött a székely katolikusokkal azokban a falvakban, ahová nem jutott pap. Erre csak akkor derül fény, ha a bosnyák barát beszámolóját egybevetjük Leone da Modica jelentésével.

Szalinai 23 olyan plébániát sorolt fel, amelynek nem volt papja, Udvarhelyszékben a 14 plébániából 11, Háromszéken a 17 plébániából hat tartozott ezek közé. Az azonban, hogy egy plébánián nem volt pap, még korántsem jelentette azt, hogy a helybeliek semmiféle lelki gondozásban nem részesültek a katolikus egyház részéről: Szalainai egyszerűen nem vett tudomást a hódoltsági és erdélyi egyház egyik legfontosabb intézményéről, a licenciátusokról. Ezek a helybeli hívek közül kikerülő, fel nem szentelt férfiak egyházi engedéllyel, azaz licenciával (innen ered a nevük is)

45 Leone da Modicánál: Kelenczei. Vö. EOE XIX. i. m. 487–489.

46 A Leone da Modica háromszéki papnévsorában előforduló „Petrus Pap” akár Cziszser Péter szentléleki, akár Oláhfalvi Péter bodolai plébánossal azonos lehetett. A Szalinainál felsorolt papok között azonban nincs megfelelője a másik jelentésben feltüntetett Mózes, Paulinus, Berkes nevű plébánosoknak.

47 *Johann Andritsch*: Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz. Graz, 1955. 55.; *Benda K.*: Csöböröcsök i. m. 906.

végeztek egyes papi funkciókat, így kereszteltek, eskettek, temettek, vezették a közös imát és éneket, felolvastak jámbor olvasmányokat.

Leone da Modica jelentéséből kitűnik, hogy Udvarhelyszékben kilenc katolikus licenciátus működött, a Háromszéken pedig hat – azaz a Háromszéken nem is volt olyan plébánia, ahol vagy pap, vagy licenciátus ne lett volna, és Udvarhelyszéken is csak két olyan plébánia akadt, ahol senki sem keresztelt, temetett, esketett; valószínűnek tűnik, hogy ezekben a plébániákban ekkor éppen üresedésben volt a licenciátusi tisztség.⁴⁸

A levél, amelyben az erdélyi katolikus urak a vizitátor támogatására szólították fel a székelyföldi plébánosokat, világosan megírta, hogy Szalinainak az Apostoli Szentszék parancsára a „székely székekben lakó katolikus papokat és *licenciátusokat*” kell vizitálnia. Ha azonban csak Szalinai egyházlátogatásáról írt jelentését ismernénk, azt gondolhatnánk, hogy ekkor a Székelyföldön egyetlen licenciátus sem működött – csak az egyházlátogatásához csatolt, a Székelyföldön dívó visszaéléseket felsoroló levelében említi meg őket: „találtam olyan nem pap licenciátust is”, aki gyóntatott, írta felháborodottan.

A tridenti zsinat előírásainak érvényt szerezni akaró, a székelyföldi *felszentelt* plébánosokat is igen szigorú szavakkal jellemző Szalinai egy szót sem szólt a felszentelés nélkül keresztelő, eskető, temető licenciátusokról. Ennek a legvalószínűbb magyarázata az lehet, hogy a bosnyák ferences a licenciátusokat nem is tekintette egyházi személyeknek, és ahogy nem írta össze a plébánosok mellett működő iskolamestereket és kántorokat sem,⁴⁹ úgy nem „vesztegetett” egy szót sem a licenciátusokra. Pedig aligha kell hangsúlyozni, hogy milyen fontosak voltak a katolicizmus megtartásában azokban a falvakban, ahová még nős pap sem jutott, nélkülük a székelyek minden bizonnyal a közeli települések református lelkészeit kérték volna fel keresztelésre, esketésre, temetésre.

A székelyföldi katolikus plébánosok a vizitátor leírása szerint sűrűn vétkeztek a hatodik és a kilencedik parancsolat ellen, Szalinai azonban a katolicizmus számára nem kisebb veszélyt jelentő, a protestantizmus iránti szimpátiával mindössze egyetlen egy székelyföldi papot, a már említett baróti plébánost vádolta meg. Rotary János, bár korábban szerzetes volt, írta „elfajzott”, előbb unitárius, majd kálvinista, azután lutheránus lett, jelenleg – írta a vizitátor – nős plébánosként katolikus módra prédikál, de csak a lutheránusoknak (!) hajlandó meggyónni. A székelyföldi katolikus urak és a székelység jelentős tömegei megmaradtak a katolikus hit mellett a reformációt követő évtizedekben is – a Székelyföld katolikus részét az erdélyiek közönségesen Rómának nevezték⁵⁰ –, ezért ezek az egymást megeskető plébánosok sem szakadtak el a római egyháztól, mert akkor el kellett volna hagyniuk a plébániájukat.⁵¹

48 Leone da Modica három udvarhelyszéki licenciátus nevét is közli, kettejüknek a neve is utal a foglalkozására: Deák Péter Máréfalván, Pap János Remetén volt licenciátus.

49 Vö. *Demény Lajos*: Fejedelmekori székely *schola*-mesterek. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tusor Péter. Bp. 1998. 281–289.

50 *Relationes* i. m. 238.

51 Igaz, Loparai István, akit Szalinai Rómába küldött a jelentésével, beszámolt arról, hogy két ferences és egy domonkos szerzetes – ez utóbbiról nem tudjuk, honnan került oda – unitárius vallásra

A székelyföldi papok nemcsak azért nem feleltek meg a tridenti zsinat előírásainak, mert asszonyokkal éltek, hanem azért sem, mert nagyon tudatlanok voltak, ami szintén nem meglepő, hiszen Erdélyben nem volt katolikus papnevelő intézet azóta, hogy 1603-ban Székely Mózes katonái és a helyi unitáriusok feldúlták a Báthory István alapította kolozsvári jezsuita egyetemet.⁵² A székelyföldi plébánosok leginkább egymástól, a gyakorlatban tanulhatták meg a katolikus papi hivatáshoz szükséges tudnivalókat, így azután nem csodálkozhatunk azon, ha az egyházi rítusokban és a szentségek kiszolgáltatásában rengeteg hibát vétettek. A papok tudásának fogyatékosága és a környező protestáns vidékek hatása egyaránt a katolikus rítusok elhanyagolásához vezetett. A plébánosok semmit sem tudnak az egyházi szertartásokról, nem alkalmazzák az utolsó kenetet, alig-alig gyóntatnak, az oltárterítők, a papi öltözékek mocskosak – sorolta Szalinali, aki olyan plébánosokat is talált, akik nem tudták elmondani a gyónáskor használt feloldozás formuláját, nem volt breviáriumuk vagy misekönyvük, és semmit sem tudtak a szentségekről szóló katolikus tanításról. Nem tudják, hogy hogyan kell eljárni a szentelt ostyával, írta Szalinali döbbenet, ezt minden tiszteletadás nélkül beleteszik valamelyik könyv lapjai közé, és úgy viszik ki a betegekhez.⁵³

Szalinali István jelentése azonban nemcsak az erdélyi egyház- és művelődéstörténetnek, hanem a demográfiának is igen fontos forrása, hiszen a ferences szerzetes valamennyi általa felkeresett plébániáról megadta, hogy ott hány házas férfi él (*parochia continet homines uxoratos*). A megfogalmazás világosan elárulja, hogy bár Szalinali csak azokat a falvakat kereste fel, ahol katolikusok éltek (emiatt a Székelyföld nyugati, református körzetei kimaradtak a jelentéséből), ezekben a falvakban azonban valamennyi házas férfit, azaz családfőt összeírta.

Azt, hogy Szalinali pontosan hogyan készítette el az összeírást, nem tudjuk. Jelentésében a plébániákon élő családokról vegyesen egymás mellett találunk kerek és nem kerek számokat, és azt sem mondhatjuk, hogy a nagyobb, több filiával rendelkező, népesebb plébániákról kerek (azaz nyilván becsült) számot közölt volna, míg a kisebbekről nem kerek, vagyis pontos adatot.⁵⁴ Feltételezésem szerint a családfők számáról mind megszámolt, mind pedig becsült adatokat találunk a jelentésében.

tértek, akárcsak egy világi pap, akit a katolikus urak ezért börtönbe vetettek. APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 261. A székelyföldi protestánsokra: *Juhász István: A székelyföldi református egyházmegyék*. Kolozsvár, 1947. (Etf 201.) 19–58.

52 *Veress Endre: A kolozsvári Báthory-egyetem története lerombolásáig, 1603-ig*. Erdélyi Múzeum 1906. 257–261.

53 APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 244–246/v., Fol. 254.

54 A jelentésben ugyan mindig szomszédos plébániák következnek egymás után, de éppen a csíki esperes idézett levele kizárja, hogy Szalinali valóban a lejegyzett sorrendben járta volna be a falvakat, hiszen akkor márc. 13. (ekkor kezdett Csík bejárásához) és máj. 4. (az egyházlátogatás végét jelentő levél dátuma) között, azaz alig másfél hónap alatt kellett volna 58 egymástól távol fekvő plébániát vizitálnia.

Szalinaí István egyházlátogatásában a plébániákról megadott családfőszámok

Székek	kerek százas	kerek tízes	nem kerek szám
Csíkszék	6	9	4
Gyergyószék	3	0	1
Marosszék	0	1	3
Udvarhelyszék	1	6	9
Háromszék	2	8	6
Összesen	12 (20,3%)	24 (40,6%)	23 (38,9%)

A vizitátor 12 plébániáról közölt százasokra, 24-ről tízesekre kerekített adatot a családfők számáról, 23 plébánia esetében pedig nem kerek számot írt.⁵⁵

Szalinaí a bosnyák ferencesek mikházai kolostorában, Marosszékben lakott, az itteni falvakat ismerte a legjobban, de a szomszédos Udvarhelyszék falvaiban is a falvak több mint feléről (56,25%) közölt pontos számot. Háromszéken már kevésbé pontosak a ferences szerzetes feljegyzései, a távolabbi Csíkszékben pedig már csak minden ötödik plébániáról kapunk nem kerek számot, míg Gyergyóban a négy plébániából háromban Szalinaí százasokra kerekített. Összehasonlítva azonban Szalinaí jelentését más összeírásokkal, kitűnik, hogy a kerekített számok is legalább nagyságrendjükben megbízhatóak.

A Szalinaí egyházlátogatásában szereplő lakosságszámokat két másik forrással is egybevetethetjük: egyrészt a három évvel korábban, 1635-ben keletkezett székely lustrákkal, azaz a hadra fogható székely férfiak összeírásával, másrészt pedig Szalinaí útítársának, Damokos Kázmérnak két évtizeddel később készült, 1657. évi egyházlátogatásával.

A lustráknak a székelyföldi katonai népességre vonatkozó, a szakirodalom által joggal rendkívül megbízhatónak tartott adatai csak megszorításokkal vethetőek össze a Szalinaí István egyházlátogatásában szereplő számokkal. A lustra falvakat írt össze, a ferences szerzetes viszont plébániákat, így csak akkor hasonlíthatjuk össze a számadatokat, ha egy plébánia valamennyi filiáját megtaláljuk a lustrában. A katonáskodó székelyek összeírásaiból hiányoznak viszont a nem katonaköteles „fejekötött” székelyföldi jobbágyok.⁵⁶ A lustrákban szereplő kategóriák közül az özvegyasszonyokat, a halottként feltüntetett férfiakat, a távollévőket és a férfi családtagokat kihagytam a táblázat elkészítésekor, viszont a nemeseket és a betegeket figyelembe vettem.⁵⁷

55 Azt, hogy Szalinaí a pontosságra törekedett, jól mutatja, hogy a háromszéki Polyán plébániájáról szólva a jelentés írnoke, Damokos Kázmér a nyolcas után kipontozta a helyet, talán arra számított, hogy később beírhatja még a családfők pontos számát, erre azonban már nem került sor. (Természetesen a kerek számok egy része lehetett számolt adat is.)

56 Erdély története. Főszerk. Köpeczi Béla. Bp. 1986. 736–740. (*Péter Katalin*); *Szádeczky Kardoss Lajos*: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927. 172–193.

57 A lustrák demográfiai szempontú feldolgozásával a bukaresti Nicolae Iorga Történettudományi Intézet Demény Lajos vezette munkaközössége foglalkozik. A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött 1635. évi udvarhelyi lustrát *Solcan Sarolta* tárta fel és értékelte, míg a Magyar Országos Levéltárban a Gubernium levéltárában található marosszéki és háromszéki lustrákat *Tüdősné Simon*

A székelyföldi családfeők száma a székely lustra, valamint Szalainai István és Damokos Kázmér egyházlátogatásai alapján

Plébánia (filiákkal)	lustra (1635)	Szalainai (1638)	Damokos (1657)
<i>Csíkcsék</i>			
Nagykászon	–	150	400
Kászonújfalú	–	90	60
Kozmás	–	436	250*
Szentmárton	–	260	200
Szentgyörgy	–	570	500
Ménaság	–	90	200
Mindszent	–	100	157
Szentlélek	–	100	115
Szentsimon	–	112	100
Szentimre	–	122	200
Szentkirály	–	136	60
Csíkсомlyó	–	300	272*
Delne	–	310	242*
Szentmiklós	–	400	500
Szentmihály	–	180	200
Kisasszony	–	500	500
Nagyboldogasszony	–	560	250*
Szenttamás	–	100	80
Szentdomokos	–	90	60
Összesen		4606	4346
<i>Gyergyócsék</i>			
Szentmiklós	–	500	500
Újfalu	–	100	100
Alfalu	–	131	130
Szárhegy	–	300	381
Összesen	–	1031	1111
<i>Maroscsék</i>			
Szováta	59	45	37
Selye	46	43	25

Kinga dolgozta fel magyarul és románul megjelent cikkeiben és A katonáskodó székelyek nyomában c. készülő monográfiájában. Vö. T. *Simon Kinga*: Importanța registrului militar secuiesc (1635) ca izvor de demografie istorică. Revista istorică 1992. 241–252.; *Uő*: A háromszéki hadköteles székelység társadalmi rétegződése 1635-ben. TSz 1991. 224–238.; *Uő*: Erdélyi védőrendszerek a XV–XVIII. században. (Háromszéki templomvárak). Bp. 1995. 44–52.; *Solcan Sarolta*: Családszerkezet, vallás és társadalom a 17. században. (Kézirat); *Uő*: Damokos Kázmér jelentése 1657-ből az Udvarhely és Csík–Gyergyó–Kászon széki lakosságról és a székely lustrák. (Kézirat); *Uő*: Aspecte demografice în Arieș la 1642. Revista istorică 1992. 253–273.; A székely felkelés 1595–1596. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979. 50–58., 146–178. A táblázatban szereplő adatok forrása: MOL Gubernium lt. F 136. Székely lustrák, Maroscsék. Háromcsék. (Az eltérő szempontok miatt a saját gyűjtésem.)

Plébánia (filiákkal)	lustra (1635)	Szalinaí (1638)	Damokos (1657)
Köszvényes	129	113	114
Hodos	164	150	142
Összesen	398	351	318
<i>Udvarhelyszék</i>			
Oláhfalva	–	112	170*
Lövéte	–	110	60
Remete	–	32	25
Mádéfalva	–	60	50
Zetelaka	–	136	100
Szombatfalva	–	90	80
Vágás	–	137	80*
Szentlélek	–	200	185
Szenttamás	–	213	145
Udvarhely	–	150	100
Szentkirály	–	39	50
Oroszhegy	–	213	40*
Korond	–	40	35
Atyha	–	42	32
Összesen		1574	1152
<i>Háromszék</i>			
Alsótorja	220	150	300
Futásfalva	55	90	40
Hatolyka	73	116	50*
Szentkatolna	68	92	50
Gelence	194	130	205
Ozsdola	154	80	100
Martonos	21	36	32
Bereck	–	100	80
Lemhény	156	136	255*
Nyujtód	54	80	50
Sárfalva	108	80	57
Esztelnek	175	110	150*
Polyán	116	80(kb.)	132
Szentlélek	208	132	280
Szárazpatak	–	120	80
Barót	130	113	150
Bodola	–	100	–
Összesen	1732	1745	2011
Mindösszesen		9307	8938

A csillaggal jelölt plébániákhoz más filiák tartoztak az 1657-es, mint az 1638-as egyházlátogatás alkalmával.

Szalinaí tehát összesen 9307 családfőt (házas férfit) talált a Székelyföldön. (Damokos Kázmér két évtizeddel később ennek a számnak 96%-át írta össze, ami

a 17. századi népszámlálások pontatlanságait figyelembe véve szinte azonos népesítést jelent.) A Hitterjesztés Szent Kongregációjának a jelentésről készült összefoglalója – feltehetően Szalainai egy másik, egyelőre ismeretlen kísérőlevele alapján – azt állapította meg, hogy e családok közül néhányban 6, 8, 10, 12 személy is élt, de „szokás szerint” családonként öt fővel kell számolni.⁵⁸ Ha így teszünk mi is, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy *1638-ban a Székelyföld katolikusok lakta részében 46 535 ember élt.*

Az Erdélyt csak felületesen ismerő olasz konventuális ferences szerzetes, Leone da Modica becslése tehát, aki jelentésében 23 ezerre tette a székelyföldi katolikusok számát, rendkívül pesszimista volt.⁵⁹ Nagyajtai Darkó János, a háromszéki nemesi családból származó bécsi papnövendék, későbbi misszionárius és bélháromkúti apát, aki a Székelyföldről az általam ismert első összefoglaló jelentést készítette 1629-ben a Hitterjesztés Szent Kongregációja részére, meglepően pontosan becsülte meg a székely katolikusok számát. Szerinte Csík- és Gyergyószékben 20 ezren éltek (Szalainai 5637 családot, tehát 28 185 főt talált), Udvarhely- és Marosszékben 8-9 ezer lélek lakott Darkó szerint (1925 családot, azaz 9625 lelket talált Szalainai), míg Háromszéken Darkó szerint 8-10 ezer ember élt, Szalainai pedig 1745 családot, azaz mintegy 8725 lelket írt össze. Darkó János azért tudott ilyen jó becslést adni, mert bizonyára ismerte a korábbi székely lustrák, mindenekelőtt az 1614-ben Bethlen Gábor parancsára készített összeírás eredményeit.⁶⁰

Szalainai István 1638 elején tehát rendkívül részletes és pontos képet rajzolt a székelyföldi katolikus lakosságról. Jelentését misszióútsárával, Loparai Istvánnal küldte Rómába.⁶¹ Szalainai a jelentéséhez mellékelte levelében azt kérte a Hitterjesztés Szent Kongregációja bíborosaitól, hogy engedélyezzék kísérőjének, Damokos Kázmérnak pappá szentelését, továbbá hogy Bulgária mintájára állítsanak fel Erdélyben is egy önálló ferences őrséget (kustódiát) és gondoskodjanak egy Erdélyben élő püspökről.

A Kongregáció 1638. november 9-i ülésén tárgyalta Szalainai jelentését⁶² és a vizitátor kéréseit jórészt teljesítette is. Damokos Kázmért még 1639-ben pappá szentelték az obszerváns ferences rend főtemplomában, a római Aracoeli kolostorban. A Kongregáció javaslatára pedig 1640. február 3-án VIII. Orbán pápa brevét adott ki, mely szerint az erdélyi magyar és bosnyák ferenceseket egyesítve, mind a magyarországi, mind a boszniai provinciáról leválasztotta őket, és önálló, csak a rendfőnöknek alárendelt, Szent Istvánról elnevezett őrséget hozott létre, amelynek első őre Szalainai István lett. Az Erdélyben rezideáló püspök kérdését azonban még évtizedekig nem sikerült megoldani. Bár Francesco Ingoli, a Kongregáció titkára azt javasolta, hogy mivel a császár által kinevezett Simándi István erdélyi püspököt a fejedelem

58 APF Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 244–246/v.

59 Relationes i. m. 249.

60 Uo. 237–239. Nagyajtai Darkó János 1629 után misszionáriusként dolgozott a Felvidéken; ám főleg katolikus nemesurak udvarában élt. APF SOCG Vol. 79. Fol. 207.; Vol. 219. Fol. 388/v., Vol. 70. Fol. 160., 262., Vol. 269. Fol. 56., 110–119/v. Gráci tanulmányaira: *J. Andrišch*: i. m. 48.

61 APF SOCG Vol. 81. Fol. 262., Vol. 82. Fol. 216–217., 224.

62 APF Acta SC Vol. 13. (1638–1639) Fol. 187. 251. sz. Kongregáció, 12. pont.

nem engedi be az országába, egy, a hitetlenek földjén lévő, címzetes püspökséggel kellene az erdélyi katolikusokról gondoskodni, erre ekkor még nem került sor. Szalainai István ezután egyszerre volt a misszió prefektusa, a ferences őrség őre és a fejedelem által kinevezett püspöki vikárius, püspök azonban – bár a katolikus urak ajánlották e tisztségre – nem lett belőle. Sokszor kellett még tanácskozniuk a Kongregáció bíborosainak ahhoz, hogy megszülessen a döntés, és három évtizeddel Szalainai egyházlátogatása után, 1668-ban vikáriusi megbízatással és az erdélyi fejedelem előtt titokban tartott koroni püspöki címmel Damokos Kázmér legyen Erdély főpásztora. A székelyföldi katolikusok következő három népszámlálását, 1657-ben, 1668-ban és 1670-ben szintén Damokos Kázmér végezte el – úgy, ahogy azt egykor Szalainai István tolmácsaként és titkáraként megtanulta.⁶³

A forrás

(Archivio storico di Sacra Congregazione de Propaganda Fide, Roma.
Visite e Collegi. Vol. 16. Fol. 250–251/v. Eredeti, Damokos Kázmér kézírása,
Szalainai István sk. aláírásával.)
Visitationes in partibus Siculiae.

Parochiae in capitaneatu Chikiensi.

1. Nagykáson,⁶⁴ filialis vero Jakabfalua. Hic est sacerdos caelebs Stephanus Rakosi. Parochia ista continet homines uxoratos 150.
2. Kaszon Uyfalu.⁶⁵ Hic est sacerdos Stephanus Faber. Parochia ista continet homines uxoratos 90.
3. Koszmas,⁶⁶ habet filiales 4: Laszarfalua, Tusnad, Szentkereszt, et Verebes. Hic manet sacerdos Emericus Siket, habet mulierem pro coquina, et habuit ab ipsa filium et filiam, modo quoque tenet illam apud se. Parochia ista continet homines uxoratos 436.
4. S. Marton.⁶⁷ Hic est sacerdos Johannes Gelerd, habet coquinam pro se mulierem. Continet parochia ista homines uxoratos 260.
5. S. Gíörgy,⁶⁸ filialis vero Kotormany. Hic est sacerdos Petrus Sutoris, habet pro coquina mulierem. Continet parochia ista homines uxoratos 570.
6. Manasagh.⁶⁹ Hic est sacerdos Petrus Czomortani, qui habet pro coquina mulierem. Parochia ista continet homines uxoratos 90.
7. Mindszent,⁷⁰ filialis vero Hosszu asso. Hic non habent sacerdotem. Parochia ista continet homines uxoratos 100.

63 Relationes i. m. 20–28., 290–311., 375–393.

64 Nagykáson (Kásonaltíz és Kásonfeltíz közös neve, Plăieșii de Jos és Plăieșii de Sus). Kásonjakabfalva (Iacobi).

65 Kásonújfalu (Cașinu Nou). A vizitátor azokat a plébániákat, amelyeknek nem volt papjuk, csillaggal jelölte meg.

66 Koszmás (Cozmeni), Lázárfalva (Lăzărești), Tușnád (Tusnad), Szentkereszt (= talán Cseretszeg), Csíkverebes (Vrăbia).

67 Csíkszentmárton (Sînmartin).

68 Csíkszentgyörgy (Ciusîngeorgiu), Kotormány (Cotormani).

69 Csíkménaság (Armășeni).

70 Csíkmindszent (Misentea), Hosszúaszó (Hosasa).

8. S. Lelek,⁷¹ filiales vero Szőgyön et Monyasd. Hic est sacerdos Petrus Barlogh valde malae vitae. Parochia ista continet homines uxoratos 100.
9. S. Simon.⁷² Hic est sacerdos caelebs Matheas Francze. Continet parochia ista homines uxoratos 112.
10. S. Imreh.⁷³ Hic est sacerdos caelebs Johannes Isaak. Continet parochia ista homines 122.
11. S. Király.⁷⁴ Hic non habent sacerdotem. Continet parochia ista homines uxoratos 136.
12. Somolyo,⁷⁵ habet filiales 4: Szereda, Tapolczan, Vardofalua, et Comortan. Hic est sacerdos Petrus Delnei. Hic est monasterium Franciscanorum. Continet parochia ista homines uxoratos 300.
13. Delne,⁷⁶ filiales vero Palfalua et Cziczó. Hic est sacerdos caelebs, Matheus Székely, qui est laude dignus, bonae vitae. Parochia ista continet homines uxoratos 310.
14. S. Miklos,⁷⁷ filiales vero Bossona et Szep Viz. Hic est sacerdos Johannes Becze, qui nunquam habuit uxorem, sed habuit filios et filias. Parochia ista continet homines uxoratos 400.
15. S. Mihaly,⁷⁸ filialis vero Anyad. Hic est sacerdos Blasius Bartho. Continet parochia ista homines uxoratos 180.
16. Kis Aszszony,⁷⁹ filiales vero Madefalua et Giotroc falua et Vaczarci. Continet homines uxoratos 500. Hic est sacerdos Michael Arkosi, qui habuit multos filios et filias, quamvis non habuit uxorem, neque solet confiteri, nec in agone, dum incidisset in infirmitatem, voluit confitere, sed meretrices suas convocavit et consignavit illis thesaurum suum. Quando audierunt saeculares officiales, ceperunt illas et posuerunt ad compedes, et ille donavit illis officialibus unum equum, ut dimitterent illas.
17. Nagy Bodogh Aszszony,⁸⁰ habet filiales 5: Madaras, Olafalua, Danfalua, Kaczfalua, et Jenőfalua. Hic est sacerdos Sartoris. Continet parochia ista homines uxoratos 560.
18. S. Thamas,⁸¹ Hic est sacerdos Nicolaus Istuan. Continet parochia ista homines uxoratos 100
19. S. Damokos.⁸² Hic non habent sacerdotem. Continet parochia ista homines uxoratos 90.

Parochiae in Giergio

1. S. Miklos,⁸³ filiales vero Tekerőpatak et Kelyenfalua. Continet parochia ista homines uxoratos 500. Hic est sacerdos Petrus Kaszony valde luxuriosus et ebriosus. (Fol. 250/v.)

71 Csíkszentlélek (Lelicieni), Sögöd vagy Zsögöd (Jigodin), Monyasd=Ménaságújfalu (Armășeni Noi).

72 Csíkszentsimon (Sînsimion).

73 Csíkszentimre (Sîntimbru).

74 Csíkszentkirály (Sîncrăieni).

75 Csíksomlyó (Șumuleu), Csíkszereda (Miercurea-Ciuc), Csíktaploca (Toplița Ciuc), Várdotfalva (Vardotfalău), Csomortány (Șoimeni).

76 Csíkdélne (Delnița), Csíkpálfalva (Păuleni-Ciuc), Csíkcicsó (Ciceu).

77 Csíkszentmiklós (Nicolăști), Csíkborzsova (Bîrzava), Szépvíz (Frumoasa).

78 Csíkszentmihály (Mihăileni), Ajnád (Nădejdea).

79 Kisasszony=Csíkgöröcsfalva (Satu Nou) plébániája a nevét temploma titulusa: Beatae Mariae Virginis Nativitatis után kapta, Mádéfalva (Siculeni), Giotroczfalva: az említett Csíkgöröcsfalva, Vacársi (Văcărești). A ceperunt szó helyett az eredetiben: coeperunt.

80 Nagyboldogasszony=Csíkkarcfalva (Cîrța) plébániája a temploma titulusáról: Beata Maria Virgo Assumpta kapta a nevét. Csíkmadaras (Mădăraș), Oláhfalva (Rumun), Csíkdánfalva (Dănești), még egyszer feltüntetette: Csíkkarcfalva (Cîrța), Csíkjenőfalva (Ineu).

81 Csíkszenttamás (Tomești).

82 Csíkszentdomokos (Sîndominic).

83 Gyergyószentmiklós (Gheorgheni), Tekerőpatak (Valea Strîmbă), Gyergyókilyénfalva (Chileni).

2. Uyfalú.⁸⁴ Continet parochia ista homines uxoriatos 100, est hic unus ebriosus sacerdos Stephanus Töke.
3. Alfalu,⁸⁵ filialis vero Czomafalua. Hic manet Johannes Erős sacerdos caelebs, continet homines uxoriatos 131.
4. Szarhegy,⁸⁶ filiales vero Remete et Gittrod, carent sacerdote. Continet homines uxoriatos 300.

Parochiae in sede Maros

1. Szouatha,⁸⁷ carent sacerdote. Continet parochia ista homines uxoriatos 45.
2. Selye,⁸⁸ qui de novo est conversus, carent sacerdote. Continet parochia ista homines vero uxoriatos 43.
3. Köszüenyés,⁸⁹ filiales vero: Remete et Mikhaza. Continet homines uxoriatos 113, ubi sumus nos.
4. Hodos,⁹⁰ habet filiales 3: Dimienhaza, Jobbágytelke et Haed. Continet homines uxoriatos 150. Hic est sacerdos Johannes Szepuizi, uxor ipsius est defuncta, habet secum filiam suam et tenet etiam aliam ancillam.

Parochiae in sede Uduarhelyiensi

1. Olafalu.⁹¹ Continet homines uxoriatos 112. Hic est sacerdos malae vitae Georgius Szenczi.
2. Leőüete.⁹² Continet homines uxoriatos 110, carent sacerdote.
3. Remete.⁹³ Continet homines uxoriatos 32, carent sacerdote.
4. Madefalua.⁹⁴ Continet homines uxoriatos 60, carent sacerdote.
5. Zatalaka,⁹⁵ filiales: Kemenyfalua et Fenyéd. Continet homines uxoriatos 136, carent sacerdote.
6. Szonbatfalua,⁹⁶ filialis vero Lengyelfalua. Continet homines uxoriatos 90, carent sacerdote.
7. Vagas,⁹⁷ filiales vero Betha et Dobofalua. Continet homines uxoriatos 137, carent sacerdote.
8. S. Lelek,⁹⁸ filiales habet 3: Malomfalua, Farkaslaka et Bogárdfalua. Continet homines uxoriatos 200, carent sacerdote.
9. S. Thomas,⁹⁹ filiales habet 4: Fanczal, Kadicsfalua, Tibod et Ilke. Hic est sacerdos Franciscus Monyasdy, qui habet uxorem, a qua habet etiam filios et filias. Continet ista parochia homines uxoriatos 213.

84 Gyergyóújfalu (Suseni).

85 Gyergyóalfalu (Joseni), Gyergyócsomafalva (Ciumani).

86 Szárhegy (Lázarea).

87 Szováta (Sovata).

88 Nyárádselye (Șilea Nirajului).

89 Nyárádköszvényes (Mătrici), Nyárádremete (Eremitu), Mikháza (Călugăreni), itt volt a bosnyák ferencesek kis kolostora.

90 Székelyhodos (Hodoșa), Deményháza (Dămieni), Jobbágytelke (Șimbriaș), Ehed (Ihod).

91 Szentegyházassóláhfalu (Vlăhița).

92 Lövete (Lueta).

93 Homoródremete (Călugăreni).

94 Márafalva (Satu Mare), Damokos Kázmér összekeverte a csíkszéki Mádéfalvával.

95 Zetelaka (Zetea), Küküllőkeményfalva (Tîrnovița), Fenyéd (Brădești).

96 Szonbatfalva (Székelyudvarhely része), Székelylengyelfalva (Polonița).

97 Vágás (Tăietura), Béta (Beta), Dobófalva, Székelydobó (Dobeni).

98 Szentlélek (Bisericani), Nyikómalomfalva (Morăreni), Farkaslaka (Lupeni), Bogárfalva (Bulgăreni).

99 Székelyszenttamás (Tâmașu), Székelyfancsal (Fîncel), Kadicsfalva (Cădiseni), Tibóld (Tibod), Ilke=Úlke (Ulcani).

10. Uduarhely¹⁰⁰ oppidum. filialem vero habet 1: Bethlenfalua. Continet homines uxoratos 150. Hic est sacerdos caelebs Petrus Forro.
11. S. Király.¹⁰¹ Continet homines uxoratos 39, carent sacerdote.
12. Oroszhegy,¹⁰² filialis vero Dia falua. Continet homines uxoratos 213, carent sacerdote.
13. Korond.¹⁰³ Continet homines uxoratos 40, carent sacerdote.
14. Atyha.¹⁰⁴ Continet homines uxoratos 42, carent sacerdote.
- Et duo pagi sunt, qui converterentur, si haberent sacerdotem: Unus Siklod, alter vero Kűsműd,¹⁰⁵ unus continet homines uxoratos circiter 90, alter vero ultra centum.

Parochiae in Trium Sedium

1. Inferior Torya,¹⁰⁶ ubi est sacerdos celibatus Petrus Gelenczey. Parochia ista continet homines uxoratos 150.
2. Futasfalua,¹⁰⁷ ubi est sacerdos Johannes Szent Miklosi, qui habuit duas uxores, modo tertiam, a qua habet etiam puerum. Parochia ista continet homines uxoratos 90.
3. Hatolyka,¹⁰⁸ filialis vero Damokosfalua. Continet homines uxoratos 116, carent sacerdote.
4. S. Katolna,¹⁰⁹ ubi est sacerdos Matthaeus Olah, qui fuit monachus, ille est concubinarius. Continet parochia ista homines uxoratos 92.
5. Gelence,¹¹⁰ filiales habet duas: Haraly et Hisib. Continet ista homines uxoratos 130, carent sacerdote.
6. Osdola.¹¹¹ Hic est sacerdos Nicolaus Siculus, concubinarius. Parochia ista continet homines uxoratos 80.
7. Martonos.¹¹² Continet homines uxoratos 36, carent sacerdote. (Fol. 251.)
8. Bereck.¹¹³ Continet homines uxoratos 100, carent sacerdote.
9. Lemheny,¹¹⁴ filiales habet dua: Velence et Baxafalua. Continet homines uxoratos 136. Hic est sacerdos Andreas Kaszony concubinarius publicus.
10. Nyuytod.¹¹⁵ Continet homines uxoratos 80, carent sacerdote.
11. Saarfalua,¹¹⁶ filialis vero Szaszfalua. Continet homines uxoratos 80, carent sacerdote.
12. Esztelnek,¹¹⁷ filiales habet duas: Almás et Czomortan. Hic erat unus sacerdos, sed uxor est mortua, et ipse factus est caecus. Parochia ista continet homines uxoratos 110.

100 Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc), Székelybetlenfalva, ma Székelyudvarhely része.

101 Székelyszentkirály (Sîncrai).

102 Oroszhegy (Dealul) Dia=Székelydála (Daia).

103 Korond (Corund).

104 Atyha (Atia).

105 Siklód (Șiclod), Kűsműd (Cușmed).

106 Alsótorja (Turia).

107 Futasfalva (Alungeni).

108 Hatolyka (Hătuica), Domokosfalvát nem tudtam azonosítani, vsz. Mártonfalvát írta így tévedésből.

109 Szentkatolna (Catalina).

110 Gelence (Ghelința), Haraly (Harale), Hisib=Hilib (Hilib).

111 Osdola (Ojduła).

112 Kézdimartonos (Mărtănuș).

113 Bereck (Brețcu).

114 Lemhény (Lemnia), Velencét nem tudtam azonosítani. Bakfalva (később eltűnt település).

115 Nyújtód (Lunga).

116 Kézdisárfalva (Tinoasa), Kézdiszászfalu (Sășăuș).

117 Esztelnek (Estelnic), Kézdiálmás (Mereni), Csomortán (Lutoasa).

13. Polyan,¹¹⁸ filialis vero Belafalua. Hic est sacerdos David Huszty, qui est bigamus publicus. Continet parochia ista homines uxoratos 8.
14. S. Lelek,¹¹⁹ filialis vero Kis Kaszon. Continet homines uxoratos 132. Hic est sacerdos Petrus Czischer caelebs.
15. Szarazpatak,¹²⁰ filialis vero Pelesznek. Continet homines uxoratos 120. Hic est sacerdos Valentinus Vasma, qui aufugerat cum una meretrice in Tartariam ad Czebeczek, ubi mansit 5 annis, deinde reversus, est concubinarium publicus.
16. Baroth.¹²¹ Continet homines uxoratos 113, ubi est sacerdos Stephanus Rotary, qui antea fuit monachus, deinde perversus, fuit factus unitarius, qui dicitur Arianus, deinde Caluinista, deinde Lutheranus. Jam concionatur catholice, sed nunquam confitetur catholicis, sed Luteranis, ille abstulit uxorem unius viri, quam de facto habet.
17. Bodolya,¹²² filialis vero Nyen. Continet homines uxoratos 100, hic est sacerdos Petrus Olafalui, qui est bigamus publicus.

Haec omnia sunt publica et manifesta, de secretis et arcanis nihil loquor.

Abusiones: Singulis annis, quando visitatio est, visitator quos vult accipit secum ex sacerdotibus, quos famulos et equos habet, omnes ducit secum, possint illos inpinguiscere in sudore pauperum, et a comitatibus accipiunt saeculare brachium, qui etiam supra modum onerant pauperculos homines. Non est pagus, in quo non sunt bigami tot, etc. et etiam in tertio vei in quarto gradu consanguineitatis et affinitatis, quos si puniunt, postea inseparati sunt, et habent a saecularibus defensiones, aut ad alteram sectam recurrunt, quia sunt sectae 7 in istis partibus, quas vocant religiones.

Ciboria, in quibus venerabile sacramentum tenent, ex majori parte sunt ex legno.

Caveat Deus difamem aliquem, sed pungit me conscientia, ut ea revellem meae Matri Sanctae Ecclesiae Romanae, quas lamentando et lacrimando secundum conscientiam meam revelo.

Frater Stephanus de Salinis m. p.¹²³

(Fol. 251/v.)

(*Az irat külzetén:*) Visita.

ISTVÁN GYÖRGY TÓTH

THE FIRST CATHOLIC CENSUS IN SZÉKELY LAND

(A report drafted by István Szalaini in 1638)

In early 1638 the Franciscan monk István Szalaini from Bosnia, serving as prefect to the Transylvanian mission and as papal visitator, made a canonical visitation to the Székely seats. In each of the parishes that he visited, Szalaini noted the name of the parish priest and gave a brief description of him. He also recorded the number of married men living in the parish as well as information on local beliefs, morals and marriage customs. The report presented here is an extraordinarily important source for

118 Polyan, Kézdipolyán, más néven Kézdizsentkereszt (Poian), Bélafalva (Belani).

119 Kézdizsentlélek (Sinzieni), Kiskászon (Caşinu Mic).

120 Kézdizsárazpatak (Valea Seacă), Pelesnek = Peselnek, más néven Kézdikővár (Petriceni).

121 Bárót (Baraolt).

122 Bodola (Budila), Nyen=Nyény, Lyelye, Tyej (Telin).

123 Az aláírás Szalaini kezétől. Alatta kivakarva Szalaini kézírásával írt szavak: fide juratum.

those studying the demography and history (ecclesiastical and cultural) of seventeenth century Transylvania.

Catholic lords living in Transylvania invited the Franciscan monk from Bosnia because their own local monks had virtually disappeared. The Jesuits had been driven out by the Transylvanian national assembly – although (disguised as lay priests) a number of Jesuits were still active in the Principality. Meanwhile the monastery at Csksomly, which belonged to the Hungarian province of the order of St. Francis and was the sole surviving institution of the once thriving Transylvanian monastic orders of the medieval period, had almost been abandoned by 1620 – the monks having largely died off.

Seeing the lack of priests and monks, the Catholic lords of Transylvania requested priests from the Bosnian province of the Franciscan order. And thus in early 1630 the author of the report under examination, István Szalinali, arrived in Transylvania; he was accompanied by three of his fellows. In 1636 they built a monastery in Mikháza in the seat of Maros. In November 1637 Szalinali received orders from Rome to carry out a visitation in the Székely land, and by May 1638 he had completed this assignment.

In Szalinali's report we find that just nine of the 58 parish churches in Székely land (15% of the total) were in the care of celibate priests; 60% of all Catholic priests in Székely land were married or kept mistresses, that is they were pursuing a way of life that stood in stark contrast with the regulations of the Council of Trent.

Besides being an important source for those studying Transylvanian ecclesiastical and cultural history, István Szalinali's report also contains important demographic information; in each of the parishes that he visited the Franciscan monk noted the number of married men. Thus, while Szalinali only visited those villages in which Catholics were living (and therefore the Calvinist western districts of the Székely land were excluded from his report), in these Catholic villages he nevertheless made a census of the number of married men (i.e. heads of families).

Szalinali calculated the number of heads of families (married men) in Székely land at 9,307. If we assume that each family had on average five members, the number of people living in the Catholic areas of Székely land in 1638 can be estimated at 46,535. We can check these figures by comparing them with those of the military census of 1635 and with data obtained by Szalinali's travelling companion, Kázmér Domokos (who later became the secret bishop of Transylvania) during his subsequent visitation to Transylvania in 1657. The figures do appear to be reliable.